

İSLAM KADIN (ve AİLE) İLMİHALLERİNDE EVLİLİK ve AİLE HAYATINDA KADIN

WOMEN in MARRIED and FAMILY LIFE at ISLAMIC WOMEN'S (and FAMILY'S) CATECHISMS

*Erkan PERŞEMBE**
*Senem GÜRKAN***

Özet¹

Müslümanların ibadet, inanç ve sosyal yaşamlarına ilişkin birer dini başvuru kaynağı olan ilmihal tarzı eserler, halkın farklı ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde çeşitli gruplara yönelik yazılabilmektedir. Örneğin alanyazında kadınlara, gençlere, askerlere, çeşitli yaş gruplarına, mezheplere yönelik birçok farklı ilmihal bulunmaktadır. Kadın ilmihalleri ise, büyük bir kısmı “Kadın ve Aile İlmihali” şeklinde anılmakta olan bir ilmihal eseri türüdür. Bu nitel çalışmada, Kadın (ve Aile) ilmihallerinde, kadının evlilik ve aile hayatındaki durumunu incelemek amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenlerinden içerik analiziyle desenlenen araştırmada örneklem, amaçsal-ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiş altı adet ilmihaldir. Araştırmanın analiz birimini, ilmihallerin toplumsal hayata ilişkin bölümleri oluşturmuştur. Bulgular, “Evllenme ve Kadın” kategorisinde ilmihallerde eş seçimi, eşler arası denklik, nikah akdi, erken yaşta ve zorla evlenme, çok kadınla evlenme, boşanma, eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve görevleri şeklinde 7 alt tema; “Aile İçindeki Rollerin Dağılımı” şeklinde bir ana tema olduğunu göstermiştir. Bu kategorizasyon üzerine yapılan incelemelerde varılacak en genel sonuç ise, bu eserlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımalarının var olduğudur.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal cinsiyet, Kadın, Din ve kadın, İslam Kadın (ve Aile) İlmihali, Evlilik hayatında kadın, Aile hayatında kadın

Abstract

Catechisms that are the reference guides for the Muslims for their praying, faith and social life can be written in such a manner that they can meet different needs of the groups in society. For instance, in literature, there are some kinds of these resources written for women, youth, soldiers, various age groups, sects, etc. As for Women's Catechisms, most of them are named as “Women's and Family Catechisms”. In this qualitative study, run through content analysis method, six Catechisms were chosen via purposeful criterion sampling. The unit of analysis is the parts of the books regarding social life. The findings demonstrated that there are seven sub-themes in “Married Life and Women” category such as mate selection,

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Bilim Dalı, erkanper@omu.edu.tr

** Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı, senem.gurkan@omu.edu.tr

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın, ilk yazar danışmanlığında yürüttüğü ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Proje Yönetim Ofisi tarafından fonlanan (BAP 1904-B; PYO.ILH.1904.17.003) tezinin bir kısmından yararlanılarak üretilmiştir.

equivalences between wife and husband, marriage contract, early and forced marriage, polygyny, divorce and the duties and responsibilities of the mates to each other; and another main theme as “The Distribution of Domestic Roles in Family”. The very general result deducted from all these analyses is that there are the reflections of gender inequality in all these Catechisms.

Keywords: Gender, Women, Religion and women, Islamic Women's (and Family) Catechisms, Women in married life, Women in family life.

Giriş

İlmihal terimi, önceleri dini inanç ve eylemler konusunda bir bilim dalı olarak kullanılırken (Yörük, 1952, s. 5), şimdileri içeriğinde bu bilgilere yer veren eserlerin de bu adı almaktadır.

İslam dini özelinde inanç, ibadet ve ahlak gibi konulardan oluşan bu eserler, sosyal değişimlerin beraberinde getirdiği sosyal ihtiyaçlarla birtakım değişikliklere uğramıştır (Kurtde, 2004, s. 37-38). Bu ihtiyaçlar, ilmihallerin her kesim halka yönelik yazılmalarını sağlamış, dolayısıyla çeşitli mesleklerle, gereksinimlere, yaşlara, hatta cinsiyetlere göre ilmihaller ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan kadın ilmihalleri de bu yolla doğmuştur.

Kadınlara özel, dini bir başvuru kaynağı yazılması ihtiyacıyla birlikte ortaya çıkan ilmihal türlerinden olan kadın ilmihalleri, “Kadın İlmihali, Hanımlara (Özel) İlmihal” veya “Kadın ve Aile İlmihalleri” şeklinde isimlendirilmektedir. Alanyazına bakıldığında bu eserlerin genellikle kadınların biyolojik durumlarını ele aldıkları, ayrıca İslami diskurda ve kültürde ailenin ön planda tutulmasına atıf yapılarak kadın ve aile ilmihalinin birlikte işlendiği görülmektedir.

Yapılan literatür taramasında, Türkiye’de bulunan kadın ilmihallerinin bir kısmının bu eserler olduğu saptanmıştır (alfabetik sırayla):

- Büyük Kadın İlmihali, Ümmühan Hambeyoğlu, İstanbul, 2011
- Delil ve Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, İsmail Hakkı Uca, İstanbul, 2003
- Delilleriyle Aile İlmihali, Hamdi Döndüren, İstanbul, 1995
- Hanımlar için Asr-ı Saadet Dersleri: Tefsir, Akaid, Siyer;, Necmeddin Salihoğlu, İstanbul, 2012
- Hanımlara İlmihal, Hasan Çalışkan, Konya, 2005
- Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, İstanbul, 2007
- Hanımlara Özel İlmihal, Mehmet Paksu, İstanbul, 2014
- İlmihal: İbadetlerin Edep ve Sırları: Evlilik ve Kadın İlmihali İlaveli, Seyda Muhammed Konyevi, İstanbul, 2004
- İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, Asım ve Mürşide Uysal, Konya, 1991

- Kadın İlmihali, Ayşe Gül, İstanbul, 2003
- Kadın İlmihali, Cemal Öğüt, İstanbul, 1947
- Kadın İlmihali, Mehdi Aydın, İstanbul, 2005
- Kadın İlmihali, Süleyman Kösmene, İstanbul, 2008
- Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil ve Merve Şahin, 2013, İstanbul
- Kadın ve Aile İlmihali, Şule Uysal, İstanbul,
- Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, İstanbul, 1993
- Mızraklı Kız ve Kadın İlmihali, Esad Sezai Sünbüllük, İstanbul, 1940
- Müslüman Kadının Fıkıh Kitabı, İbrahim Cemel, İstanbul, 1987
- Müslüman Kızlara, Hasan el-Benna, İstanbul, 2001
- Sohbet Tadında Evlilik Ehliyeti: Kadın İlmihal, Esmem Muratoğlu, İstanbul, 2015
- Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihali, Jale Şimşek, İstanbul, 2012
- Sorulu- Cevaplı Kadın İlmihali, Abdullah Sevinç, İstanbul, 2003
- Yeni Aile İlmihali, Ahmed Şahin, İstanbul, 2004

İslam, evlilik ve aile kurumuna büyük önem vermiş hatta bu durum Kur'an-ı Kerim'de yüze yakın ayetle ve Hadislerle desteklenmiştir (Bahçekapılı, 2008).

Yapılan incelemeler, kadın ve aile ilmihallerin üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Çetin (2016), kadın ve aile ilmihallerinde kadının rolünün, erkeğin huzurunu sağlamak için yine erkekten yaratılan bir varlık olarak resmedildiğini söylerken, bu eserlerin evliliği kişinin seçimine bırakmadığını ve zorunlu olarak addettiğini saptadığını belirtmiştir.

Bu bağlamda literatüre katkı sağlamayı da hedefleyen bu çalışmanın amacı ise, kadın ve aile ilmihallerinde, kadının evlilik ve aile hayatındaki durumunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda ana problem, İslam'ın kadın ve aile hayatına ilişkin görüşlerinin Kadın (ve Aile) İlmihalleri'ne nasıl yansıdığıdır ve bu temel sorun ekseninde şu alt problemlere cevap aranmaktadır:

1. İslam Kadın (ve Aile) İlmihallerinde kadının evlilik ve aile hayatındaki konumuna ilişkin hangi konular yer almaktadır?
2. İslam Kadın (ve Aile) İlmihallerinde yer alan kadının evlilik hayatındaki konumu, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında nasıl yerini bulmaktadır?

1. YÖNTEM

İslam kadın ve aile ilmihallerinde kadının evlilik ve aile hayatındaki yerini analiz etme amacındaki bu çalışma, toplanan verilerin detaylıca incelenmesini sağlayan nitel araştırma yöntemiyle (Strauss ve Corbin, 1997) yürütülmüştür.

1.1. Çalışmanın Evreni, Örnekleme ve Analiz Birimi

Bu araştırmanın evreni, Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde yayımlanan kadın (ve aile) ilmihalleridir. Çalışmanın örneklemini ise, Patton'un (1990) ortaya koymuş olduğu amaçsal-ölçüt örnekleme yöntemiyle evrenden çekilen altı adet ilmihal eserlerinin evlilik ve aile hayatıyla ilgili (toplumsal hayat) bölümleri oluşturmaktadır.

Örneklemin seçimi esnasında kullanılan ölçütler, eserlerin Cumhuriyet Döneminde yayımlanmış olması, Türkçe olması ve Kadın (ve aile) ilmihallerinin çeşitliliğini temsil değerine sahip olmasıdır. Bu doğrultuda örnekleme oluşturan ilmihaller şunlardır:

- Kadın İlmihali, Cemal Öğüt, İstanbul, Bahar Yayınları, 1971;
- Büyük Kadın İlmihali, Ümmühan Hambeyoğlu, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2001;
- Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil ve Merve Şahin, İpek Y., İstanbul, 2005;
- Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, İstanbul, Nun Yayıncılık, 1993;
- Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, İstanbul, 1998, Milli Gazete;
- İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, Asım Uysal, Mürşide Uysal, Uysal Kitabevi, Konya, 1985.

1.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

İçerik analizini gerçekleştirmek üzere, bu araştırmanın veri setini oluşturan ilmihallerin toplumsal hayata ilişkin bölümleri, doküman analizi tekniğiyle elde edilmiştir.

Çalışmada veri toplama ve veri analizi eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Bir yandan seçili eserler üzerinde okumalar yapılarak veri toplanırken, diğer yandan da bu okumalarda içerik analizi stratejisiyle süreç işletilmiştir. Miles, Huberman ve Saldana'nın (2015) geliştirmiş olduğu nitel araştırma modeli, toplanan verilere uygulanmıştır. Verilerin özetlenmesi, görselleştirilmesi ve sonuçlandırılarak doğrulanması şeklinde üç basamaklı bir sistem takip edilerek incelenen veriler, öncelikle belirli bir kod sistemine oturtularak temalara ayrılmış ve sonrasında bu temalar görselleştirilmiştir. Son olarak ise

temalar arasında ilişkilendirme ve yorumlama yapılarak işlem tamamlanmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlaması açısından bulguların tümü, kadın ve din konusunda çalışmaları bulunan üç alan uzmanın kontrolünden geçmiştir.

2. BULGULAR

Çalışmanın örneklemini oluşturan ilmi haller üzerine yapılan okuma ve analizler sonucunda, eserlerde kadının evlilik ve aile hayatındaki konumuna yönelik yedi alt tema saptanmıştır:

1. Evlenme ve Kadın

- Eş Seçimi
- Eşler Arası Denklik
- Nikah Akdi
- Erken Yaşta ve Zorla Evlenme
- Çok Kadınla Evlenme
- Evlilik Birliğinin Sona Ermesi- Boşanma
- Eşlerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları ve Görevleri

2. Aile İçindeki Rollerin Dağılımı

2.1. Evlenme ve Kadın Ulamına Yönelik Bulgular

2.1.1. Eş Seçimi

Bu konu, yalnızca Hanımlara Özel İlmihal’de (Beşer, 1993, s. 19) yerini bulmuştur. Yazar “Kadın hiçbir konuda erkekten ayrı tutulmadan büyütülmüş ve yetiştirilmiş, sıra evlenmesine gelmiştir. Damat adayını görmesi bir hakkı ve aynı zamanda bir sünnettir. Beğenmezse reddeder, velilerin ve damat adayının ısrarı hiçbir şeyi değiştirmez.” diyerek eş seçimini hem kadınların hem de erkeklerin yapabileceğini söylemiş ve egaliteryan bir tutum izlemiştir.

2.1.2. Eşler Arası Denklik

İslam ve evlilik hayatı konusunda tartışılan hususlardan biri olan eşler arası denklik konusunda kadın ilmi halleri, denkliğin erkekte arandığından bahsetmektedir. Dahası eserler, erkeğin kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebilecekken, kadının ise kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemeyeceğini öne sürmektedir (Hambeyoğlu, 2011, s. 279; Uysal ve Uysal, 1985, s. 425). Bazı eserlerde daha spesifik özelliklere inilerek evlenilecek kadının dindar, doğurgan, iyi aileden/soydan, güzel, varlıklı ve güzel ahlaklı olması (Asımgil ve Şahin, 2013, ss. 329-330; Pehlivan, 1998, ss. 380-381) gibi özellikleri üzerinde durulduğu saptanmıştır.

Bu konuda Hanımlara Özel İlmihal (Beşer, 1993) ve Kadın İlmihali'nin (Öğüt, 1947) herhangi bir demecde bulunmadığı görülmektedir.

2.1.3. Nikah Akdi

Yapılan incelemelerde, kadın ve aile ilmihallerinde, kadının evlilik ve aile hayatı bağlamında ele alındığı konulardan birinin de nikah akdi olduğu bulgulanmıştır. Birtakım ilmihaller nikahın tanımını yaparken, İslam'da evlenmenin emredildiğini, kadınların bu sözleşme yoluyla erkeğin emri altına girdiklerini söylemektedir. Örneğin Pehlivan'ın (1998) bu konudaki söylemi şu şekildedir:

“Nikah, sözlükte birleşmek, bir araya gelmek demektir. Şer-i manası, cinsi münasebeti meşru kılmak için yapılan bir akittir, sözleşmedir. Nikah daha geniş olarak evlenmek, evlilik demektir. Dünyevi hayatı ve uhrevi geleceği itibarıyla, ferdin huzur ve saadetini temin kadar sağlam bir toplum tesisi de İslam dininin temel gayelerinden biridir. Gerek fert eğitiminin ilk ocağı ve gerekse toplumun temel taşı olan aile müessesesine ve bunun başlangıcı olan nikaha (evlenme) İslam ayrı bir önem vermiş, Kur'an da bu sahada gerekli bir takım genel ilke ve kurallar koymuştur.” (...) “Kur'an'da evlenmek emredilmiştir.” (s. 368-369).

Uysal ve Uysal (1985) “Cinsel yakınlaşmayı mubah kılmak için bir kadını şer'i ölçüler dahilinde kendine eş edinmektir.” (s. 421); “Kadınlar erkeğin nikahına girmekle emirleri altına girmiş gibi olduklarından” (s. 396) gibi açıklamalarda bulunmuştur. Asımgil ve Şahin (2013), Öğüt (1947) ve Hambeyoğlu (2011) ise, bu konuyu içeriklerine dahil etmemişlerdir.

İlmihallerde nikah akdiyle ilgili olduğu bulgularan bir diğer konu da mehirdir. Eserlerde mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği mal veya para olarak tanımlanmış; kadının hakkı, teminatı ve hayat güvencesi olarak nitelendirilmiştir (Hambeyoğlu, 2011, s. 290; Uysal ve Uysal, 1985, s. 426; Beşer, 1993, s. 20; Pehlivan, 1998, ss. 374-375; Asımgil ve Şahin, 2013, s. 343).

2.1.4. Erken Yaşta ve Zorla Evlenme

Dünya Sağlık Örgütüncü çocuk olarak tanımlanan 18 yaş altı bireylerin (WHO) evliliği, din ve kadın konularında tartışılan bir diğer konudur. Bu problem, *Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)*, *Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)* ve *Çocuk Hakları Sözleşmesi* gibi uluslar üstü belgelerde de yer almıştır. Türk Medeni Kanunu (2002) ile evlilik konusunda kadınlar ve erkekler için 17 yaş sınırını bitirme şartı getirilmesine karşın (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı), bu tarz evliliklerin ülkemizin çeşitli bölgelerinde hala görüldüğü bilinmektedir.

Yapılan içerik analizi, evlilik yaşı sınırı konusunda birtakım ilmihallerin uluslararası veya ulusal belgeleri değil, blüğ çağını sınır olarak kabul aldıklarını göstermiştir. Birtakım ilmihaller (Hambeyoğlu, 2011, s. 277; Uysal ve Uysal, 1985, s. 33; Asımgil ve Şahin, 2013, s. 329), ergenlik (blüğ) çağına girmiş olan kişilerin evlendirilebileceğinden bahsetmektedir. Ergenlik yaşının üst sınırının bazı eserlerde erkekte 18, kızda 17; bazılarında ise erkeklerde 12-15 arası, kadınlarda ise 9-15 arası olduğu görülmektedir (Hambeyoğlu, 2011, s. 277; Uysal ve Uysal, 1991). Öte yandan Pehlivan (1998), her ne kadar erken evliliği olumlusa da kızların rızası olmadan evlendirilemeyeceğini belirtmiştir.

Kadın İlmihali (Öğüt, 1947) ve Hanımlara Özel İlmihal (Beşer, 1993) ise bu konuya içeriklerinde yer vermemişlerdir.

2.1.5. Çok Kadınla Evlenme

İslam ve kadınla ilgili en fazla tartışılan konulardan biri olan çok kadınla evlenme (polijini), genellikle Nisa Suresinin farklı yorumlanmasından kaynaklanan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır: Nisa Suresinin 3. ayeti “Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın ve eğer bu takdirde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın ile veya sahibi bulunduğunuz cariye ile yetinin. Bu, azmamanız, haksızlık yapmamanız için daha elverişlidir” demektedir. Bu sureye ilişkin yaygın ilk yorum, erkeğin birden çok kadınla evlenebileceği düşüncesidir (Roald, 2002). Öte yandan, çok kadınla evlenmenin Hz. Muhammed döneminde, Arap dünyası şartlarından ötürü yapılmakta olduğu ve bugünkü farklı şartlardan ötürü Kur’an’ın tek eşlilikten yana olduğunu kabul edip çok eşlilikten uzak durmanın gerekli olduğu (Parrinder, 1996, s. 156) literatürde bu sureye ilişkin bir diğer yorumsamadır.

Kadın ilmihalleri, bu yorumlardan ilki doğrultusunda bir yol izlediğini göstermektedir: Eserler, İslam’ın tek evliliğe teşvik ettiğini, fakat erkeklerin dörde kadar kadınla evlenebileceğini tasvip ettiklerini söylemektedir (Hambeyoğlu, 2011, s. 274; Uysal ve Uysal, 1985, s. 27; Asımgil ve Şahin, 2013, ss. 370-371; Pehlivan, 1998, s. 52; Beşer, 1993, s. 33).

Hambeyoğlu (2011), bu konuya etraflı bir açıklama getirmiştir:

“Çok evlilik, birtakım budalaların zannettiği gibi, zevk ve keyfi tatmin için yapılmamaktadır. Çok evliliğin, bireysel zaruretleri olduğu gibi, sosyal zaruretleri de vardır” (ss. 283-284).

“Çok Evliliğin Bireysel Zaruretleri: Erkeğin karısının kısırlık veya hastalıktan dolayı çocuk doğuramaması. “Şimdi, erkeğin karısını boşaması mı, yoksa üzerine kuma getirmesi mi daha iyi? Elbette ki hem erkek ahlakı ve

mertliği açısından, hem de kadının iyiliği açısından, kuma getirmesi daha iyi ve onurludur. Tecrübeyle de sabittir ki böyle durumlarda, kadın, boşanmaktansa üzerine kuma getirilmesini tercih etmektedir. Zira boşanması halinde kadının durumu daha kötü olacaktır. Belki de -kısırlığı veya hastalığı sebebiyle- bir daha evlenemeyecektir. Yuvasız, himayesiz kalacak, bu nedenle de kötü yollara düşecektir. Oysa boşanmayıp da kocasının evinde kaldığında, ikinci hanıma tanınan tüm haklar ve nafaka onun için de geçerlidir. O, yine onurlu bir eş olmayı sürdürecektir” (s. 284).

“Çok Evliliğin Sosyal Zaruretleri: Savaş gibi sebeplerde kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olması.” (...) “Teaddüd-i Zevcat’ın lügat manası, zevcelerin sayısını artırmaktır. Yani birden fazla evlenmektir. Şer’i ıstılahta ise, dörde kadar olmak şartıyla birden fazla kadını aynı anda nikah altında bulundurmaktır. (...) Kur’an ve Sünnetin onayladığı teaddüd—zevcat, hem hukuki hem de ahlaki bir kurumdur. İslam alim ve fakihlerinin çoğuna göre, çok evlilik (4 kadına kadar) mubahtır.” Ve bunu Nisa/3 e dayandırmış: “İslam alimlerinin tamamına yakını, -özellikle sünni mezhep imamları- Nisa/3 ayetine dayanarak çok evliliği dört ile sınırlandırmışlardır. ‘Eğer yetim haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, meyil duyduklarınızdan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Eğer bu surette de adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane ve/veya cariyelerden alın. Bu, zulmetmemeniz için daha uygundur” (ss. 286-287).

Kadın İlmihali’nde (Öğüt, 1947) ise bu konuya yer verilmemiştir.

2.1.6. Evlilik Birliğinin Sona Ermesi- Boşanma

İslam’ın aileye verdiği önem eserlere de yansımış, boşanma eyleminin dinimizce hoş görülmediği açıkça belirtilmiştir. Birtakım ilmihaller, boşama yetkisini erkeğin tekelinde gördüklerini belirtmişlerdir (Hambeyoğlu, 2011, s. 295; Pehlivan, 1998, ss. 407-410; Asımgil ve Şahin, 2013, s. 429; Uysal ve Uysal, 1985, s. 436; Beşer, 1993, s. 41).

İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, kadının kocasından boşanma talebinde bulunmaması gerektiğini dile getirmiştir. Kadının meşru olmadan boşanmak istemesi durumunda, cennete gidemeyeceğini söylemektedir: “İslam, cahiliye ve diğer sistemlerde olduğu gibi, boşanan kadını hemen sokağa atmıyor. İddeti içerisinde, bakımının kocasına ait olduğunu belirtiyor ve boşanan kadının nafakasını ve çocukların bakımını belli bir müddete kadar tesbit etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de “(Boşadığımız) o kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp evden çıkmağa zorlamak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Şayet gebe iseler, doğuruncaya kadar onları besleyin. Sonra sizin için doğan çocuğu emzirirlerse emzirme ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşup danışın (da emzirme, ücret ve diğer hususları çözümleyin. Anlaşmakta) güçlük

çekerseniz, (o zaman) çocuğu başka bir kadın emzirecektir” (Uysal ve Uysal, 1991, s. 26).

Kadın İlmihali (Öğüt, 1947) ise bu konuya içeriğinde yer vermemiştir.

2.1.7. Eşlerin Birbirlerine Karşı Sorumlulukları ve Görevleri

Eşlerin görev paylaşımının ve sorumluluklarının, ilmihallerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği perspektifinde ele alındığı saptanmıştır. “Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece daha fazladır” (Pehlivan, 1998, s. 52) söylemi, bu yaklaşımı özetler niteliktedir.

Eserlerde erkekler zevcesine güven veren ve evlilik bağına koruyan (Asımgil ve Şahin, 2013, s. 350); kadının bazı hallerine sabreden, yiyecek ve giyeceğini temin eden (Uysal ve Uysal, 1987, s. 396) eş olarak işlenmiştir. Kadınlar ise kocasına riayet eden (Asımgil ve Şahin, 2013, s. 350); izinsiz evden çıkamayan, iffet ve namusunu koruyan (Uysal ve Uysal, 1987, s. 165; Pehlivan, 1998, s. 375; Hambeyoğlu, 2011, s. 270); kocasının ve kendi ihtiyaçlarını gideren ve ev işlerini yapan (Beşer, 1987, ss. 23-25) eş olarak kurgulanmışlardır.

Kadın İlmihali (Öğüt, 1947) bu konuya değinmemiştir.

2.2. Aile İçindeki Rollerin Dağılımı

İncelemeler, ilmihallerde geçen aile içindeki rol dağılımının cinsiyetçi olduğunu ve bu rollerin ev işleri, çocukların yetiştirilmesi (çocukların eğitimi ve terbiyesi, çocukların bakımı), hasta ve yaşlıların bakımı ve geçim ihtiyaçlarının temini temalarında toplandığını ortaya koymuştur.

Cinsiyetçi iş bölümü, kadını mülk edinme ve politikanın uzağında tutarak özel alanda konumlandırırken, erkeği ise kamusal alana yerleştirir (Roald, 2002, ss. 177-178, Hartmann, 2006). Bu şekilde ortaya çıkan ev işlerinin yeniden üretim döngüsünü Davidoff şu sözlerle açıklamaktadır: “En temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemedan anlamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir. Böylesi bir düzenin yaratılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayrıştırılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır. Örneğin yemek pişirilmesi, çiğ malzemelerin yeni bir maddeye dönüşümüdür. Bu süreç, malzemeleri daha sonra aile içinde ya da toplumsal bir ritüelde kullanılabilir bir maddeye dönüştürür” (2002, s. 147).

Literatürdeki bu söylemlere paralel olarak, incelenen ilmihallerdeki aile içindeki rollerin dağılımının toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayandığı görülmüştür.

Hambeyoğlu (2011) bu konuda şu söylemlerde bulunmuştur: “Kadının, ev içinde ve dışında genel olarak çalışmasının, ailenin ihtiyaçlarını sağlamada kocasına yardımcı olmasının caiz olduğunda ittifak edilmiş, fakat bunun evli bir kadına gerekli (evli bir kadının vazifesi) olup olmadığı tartışılmıştır. Kadının çalışmasına bir engel bulunmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu konuda bir sınırlama, bir yönlendirme varsa bu, kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan farklı özellikleri ve kabiliyetlerine bağlı önceliklerle alakalıdır. Kadının öncelikli işi, ev idaresi, çocuk bakımı ve eğitimidir. Erkeğin öncelikli işi ise dışardaki ve fizik gücüne dayalı işlerdir. İhtiyaç ve zaruret hallerinde rollerin değişmesine bir engel yoktur” (ss. 338-339).

Pehlivan (1998) ise bu iş bölümünü, Buhari'den alıntı yaparak şu sözlerle açıklamıştır: “Kadın-erkek birbirinden sorumludurlar. ‘Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz. Erkekler ailesinin çobanıdır, kadın kocasının evi ve çocuklarının çobanıdır” (s. 371).

Benzer bir söylemle Beşer (1987), kadının ev içindeki üretim rolünde tamamlayıcılık özelliğine dikkat çekmiştir: “Evin reisi kocadır. Karı koca arasındaki iş bölümünde bu hak ona Allah tarafından verilmiştir. (...) İdare konusunda erkek üstün olduğu için reis odur.” (s. 24)(...) “İslam’da karı koca birbirlerini tamamlayan, birbirlerine yardım eden, destek olan, huzur ve moral kaynağı oluşturan, bir bütünün iki yarım parçasıdır. Tıpkı Peygamberimizin ev işlerine yardım etmesi, Hz. Ali ile eşi Fatıma arasında iş bölümü yapması gibi.” (s. 23). “Bir İslam toplumunda dış işlerini ve ağır işleri görmek erkeğin omuzlarındadır. Dolayısı ile kazanan da erkek olacaktır” (s. 40).

Yine İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, ev işlerini ve çocuk bakımını bir eş olarak kadının görevi olarak gördüğünü söylemektedir (Uysal ve Uysal, 1991, s. 24).

Asımgil ve Şahin (2013) ise bu iş bölümünün eşler tarafından müştereken yerine getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir: “Ailenin kurulması ile beraber ev işleri gündeme gelir. Erkek ve kadının yeme, içme, giyim gibi daha başka zaruri ihtiyaçları ayrı ayrı halloluyorken, karı-koca olunca bütün gereksinimleri müşterek yaşamlarında mühim bir konu olacaktır. Evin bir takım iç ve dış işleri ortaya çıkacaktır. İnsanı şaşkına çeviren yoğunluğu ve bir sürü teferruatı ile ev işleri çok yorucudur. Ev işleri hiç tatil kabul etmez, mutlaka ifası icab eder.” (...) Ev işleri konusunda ihtilaf var demişler, İslam hukukunda kadının ev işlerini yapmaya mecbur olmadığı, fakat adet olan hizmetleri yerine getirmekten kaçınmaması gerektiğini söylerler. Aynı zamanda ailenin harici işlerinden de kadının sorumlu olmadığını söylerler” (ss. 352-357).

Öte yandan Kadın İlmihali, bu konuya yer vermemiştir (Öğüt, 1947).

SONUÇ

Müslümanların dinlerinin öngördüğü ibadet, inanç ve sosyal yaşama ilişkin başvuru kaynağı olan ilmihal tarzındaki eserler, farklı gereksinimlere göre farklı gruplar için yayımlanabilmektedir. Bu gruplardan biri de “Kadın İlmihali, Hanımlara (Özel) İlmihal” veya “Kadın ve Aile İlmihalleri” olarak adlandırılabilen, kadınlar için yazılmış olan ilmihallerdir.

Bu çalışma, kadın ve aile ilmihallerinde kadının evlilik ve aile hayatındaki konumlandırılışını inceleme amacındadır. Amaçsal-ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilen altı adet kadın ilmihalinin sosyal hayata ilişkin bölümleri, evlilik ve aile hayatıyla ilgili temaları oluşturmak üzere içerik analiziyle incelenmiştir. Yapılan incelemede, evlenme ve kadın kategorisinde ilmihallerde eş seçimi, eşler arası denklik, nikah akdi, erken yaşta ve zorla evlenme, çok kadınla evlenme, boşanma, eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve görevleri şeklinde 7 alt tema; aile içindeki rollerin dağılımı şeklinde bir ana tema olduğu belirlenmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünümleri, tüm bu temalarda kendini göstermiştir. Eşler arası denklik konusunda bu denkliğin erkekte arandığı, evlenilen ve nikahla emir altına alınan eşin kadın olduğu, evlilik birliğini sona erdirenin erkekken, boşanan eşin de yine kadın olduğu; Nisa Suresi'nin farklı yorumlamalarından kaynaklı olarak İslam'ın dörde kadar kadımla evlenmeye izin verdiği ulaşılan bulguların bazılarıdır.

Ayrıca erken yaşta evlilik mevzuunda sınır yaşın Dünya Sağlık Örgütü'nün ve Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının belirlemiş olduğu 18 değil, daha erken yaşlara tekabül eden ergenlik çağı olarak işlendiği belirlenmiştir. Aile içindeki rollerin dağılımında ve eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve görevlerinde de cinsiyetçi bir tutumun sergilendiği bulunmuştur.

Bu özel belirlenimlerin yanında, kadın ve aile ilmihallerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin var olduğu (Çetin, 2016) ve bu eşitsizliğin ilmihal yazarlarının cinsiyetine göre değişiklik göstermeyip her ikisinde de yer aldığı, varılabilecek en genel sonuçtur.

Kaynaklar

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Kadın*, Ankara, 2017.

Asımgil, Sevim ve Şahin, Merve. *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali*, İstanbul: İpek Yayınları, 2005.

Bahçekapılı, Nedim. “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *Journal of Islamic Research* 1, 2008: 29-38.

Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel İlmihal*, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1993.

Erkan PERŞEMBE - Senem GÜRKAN

İslam Kadın (Ve Aile) İlmihallerinde Evlilik ve Aile Hayatında Kadın
Women in Married And Family Life At Islamic Women's (And Family's) Catechisms

- Çetin, Rabia. "Kültürün Öznesi ve Nesnesi Olarak Kadın: Kadın İlmihalleri Örneği", *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı*, 2016: 9-35.
- Davidoff, Leonord. *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. (Çeviren: Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Hambeyoğlu, Ümmühan. *Büyük Kadın İlmihali*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2001.
- Hartmann, Heidi. *Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği*, (Çeviren: Gülşat Aygen), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Kurtdele, Remzi. *Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali Adlı Eseri, Muhteva Açısından Analizi Ve Kur'an İle Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004).
- Miles, Matthew B.; Huberman, A. Michael ve Saldaña, Johnny. *Qualitative Data Analysis-A Methods Sourcebook*, USA: Sage Publications, 2015.
- Öğüt, Cemal. *Kadın İlmihali*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1947.
- Parrinder, Geoffrey. *Sexual Morality in the World's Religions*, UK: Oneworld Oxford, 1996.
- Patton, M. *Qualitative Evaluation and Research Methods*, Beverly Hills, CA: Sage, 1990.
- Pehlivan, Rauf. *Kadın İlmihali*, İstanbul: Milli Gazete, 1998.
- Roald, Anne Sofie. *Women in Islam The Western Experience*, London: Routledge, 2002.
- Strauss, A. ve Corbin, J. *Grounded Theory in Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1997.
- Uysal, Asım ve Uysal, Mürşide. *İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi*, Konya: Uysal Kitabevi, 1985.
- WHO. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70813/who_fwc_mca_12_02_eng.pdf?sequence=1&ua=1, Erişim Tarihi: 06.01.2020.
- Yörükkan, Yusuf Ziya. "İslam İlm-i Hali", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1, 1952: 5-21.